

УДК 122
Ф51

Авторський колектив:

О. М. Єременко – передмова, підрозділ 1.3; *О. В. Соловійов* – підрозділ 1.1; *І. С. Піляєв* – підрозділ 1.2; *Л. В. Токар* – підрозділ 1.4; *В. В. Прокопець* – підрозділ 2.1; *Н. Б. Капустіна* – підрозділ 2.2; *І. І. Матюшина* та *Л. М. Сумарокова* – підрозділ 2.3; *О. М. Палій* – підрозділ 3.1; *І. С. Смазнова* – підрозділ 3.2; *О. О. Соколовський* – підрозділ 3.3

Рецензенти:

Борінштейн Є. Р. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний Педагогічний університет» імені К. Д. Ушинського;

Литвинов О. М. — доктор юридичних наук, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 18 травня 2021 року)*

Ф51 Філософські аспекти дослідження каузальності в соціально-гуманітарній сфері : монографія / О. М. Єременко, О. В. Соловійов, І. С. Піляєв та ін. ; за ред. О. М. Єременка. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. — 406 с.

ISBN 978-966-992-537-4

У монографії аналізується одна з основних філософських категорій – каузальність. Розглядаються онтологічні, епістеміологічні, соціальні, правові аспекти причинно-наслідкових відносин.

Книга стане в нагоді філософам, політологам, правознавцям та усім читачам, які цікавляться філософською проблематикою.

УДК 122

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА:
КАУЗАЛЬНІСТЬ В ОНТОЛОГІЧНОМУ
ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ 5

РОЗДІЛ 1

ЛЮДИНА І КАУЗАЛЬНІСТЬ: ОБ'ЄКТИВНЕ І СУБ'ЄКТИВНЕ В ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ВІДНОСИНАХ

1.1 Один світ – дві форми каузальності:
мозок, суб'єктивність, свобода вибору
та причинність-з-середи-себе 10

1.2 Фрактальна каузальність політичних
процесів та конфліктів на
пострадянському просторі:
постнекласичний погляд 91

1.3 Багатовимірність каузальності
(на прикладі конфлікту на Донбасі) 128

1.4 Праця як відображення каузальності
в сфері людського буття 159

РОЗДІЛ 2

ОСМИСЛЕННЯ КАУЗАЛЬНОСТІ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

2.1 Аналіз генезису категорії каузальності
в рамках метафізики Аристотеля 191

2.2 Історико-філософський аналіз
соціальної відповідальності 209

2.3 Сучасні аргументативні практики:
логіко-комунікативні критерії ефективності 242

чому кафедри Олександрю Єременку, моему другу та філософському «недругу» – адже ми живемо з ним у дещо різних «картинах світу», дякую Ігорю Шамші та Віталію Прокопцю, яких я знаю особисто, і усім, з ким я не знайомий, але хто був залучений до створення цієї одеської книжки.

Фрактальна каузальність політичних процесів та конфліктів на пострадянському просторі: постнекласичний погляд

Вступ

Ідеї нелінійності та множинної самоподібності (рекурсивності) політико-історичного процесу сходять до індо-європейської міфологемі «кола-часу», зустрічаються у піфагорейців, Геракліта, античних стоїків, у вченні грецького ранньохристиянського теолога та філософа Оригена (улюбленого письменника Григорія Сковороди), в епоху Ренесансу (коли закономірно підвищився інтерес до циклічної концепції часу), у звістці про «Вічне Повернення» («Центр всюди. Крива – шлях вічності»⁷⁸) – основоположній думці всієї філософії Ф. Ніцше, в ноосферному світогляді В.І. Вернадського⁷⁹ і П. Тейяра де Шардена⁸⁰. Провіщаючи новітні відкриття постнекласичної науки, на початку 1920-х років видатний радянський зоолог, антрополог і географ академік Лев Берг підкреслював, що сама «еволюція значною мірою є розгортанням вже існуючих задатків»⁸¹.

У контексті пошуків представників Київської екзистенційно-антропологічної філософської школи слід особливо відзначити

⁷⁸ Ніцше Ф. Так говорив Заратустра / Фридрих Вильгельм Ніцше / Пер. Ю.М. Антоновського под ред. К.А. Свасьяна. – Москва: Рипол Классик, 2002. – 608 с. С. 98.

⁷⁹ Vernadsky, Vladimir. ([1943] 2005).The Biosphere and the Noosphere. Executive Intelligence Review 32(7): 30–33.

⁸⁰ Teilhard de Chardin, Pierre. ([1959], 1976).The Phenomenon of Man. New York, London, Toronto, et al.: Harper Perennial, 319 p.

⁸¹ Берг Л. С. Труды по теории эволюции, 1922–1930. – Л.: Наука, 1977. – 387 с. С. 311.

панентеїстично-холістський світогляд Миколи Бердяєва. Філософ підкреслював: «Світ, людство, космічне життя принципово божественні, а не позабожественні, в них діють Божественні енергії. Тварність переборна. [...] Тварний світ може бути обожений»⁸². Отже, за Бердяєвим, і природу, і соціум формують єдині універсальні енергії, до відкриття законів та світоглядного тлумачення яких підійшла сучасна наука, зокрема синергетика.

Варто вказати на «персоналізм вседності» природного, соціального та особистісного в філософії Семена Франка⁸³, котрому, завдяки впливу Ніцше, відкрилася «реальність духа, реальність глибини в моїй власній душі»⁸⁴. У цій «останній глибині» свого «я» С.Франк, як він відзначав у філософському щоденнику навесні 1950 р., за декілька місяців до смерті, «дослідно випробував основну інтуїцію моєї філософії [...] – присутність [...] першооснови буття взагалі»⁸⁵.

Сучасні ідеї постнекласичної науки про фундаментальну єдність людини, соціуму і всесвіту, про фрактальність, як універсальну закономірність природних, біологічних та соціальних явищ і процесів близькі до протестантської ідеї рівності природного і соціального буття⁸⁶, до холізму⁸⁷ (holism), або філософії цілісності – напряду

⁸² Бердяев Н. А. *Философия свободного духа*. М.: Республика, 1994. 479 с. С. 169.

⁸³ Аляев Г. Е. *Философский универсум С. Л. Франка*. Персоналістична метафізика вседності в горизонтах нової онтології ХХ століття / відп. ред. А.Е. Конверський. К.: Парапан, 2002, 368 с.

⁸⁴ Франк С. Л. Предсмертное. Воспоминания и мысли // *Вестник РХД*. 1986. № 146. С. 103–126. С. 121.

⁸⁵ Frank, S. *Diary*. Bakhmeteff Archive of Russian and East European Culture. New York: Columbia University. Box 15.

⁸⁶ Воденко К. В. *Религия и наука в европейской культуре: динамика соотношения когнитивных практик*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. – Ростов-на-Дону: Южно-Российский государственный технический университет, 2012. URL: <http://cheloveknauka.com/religiya-i-nauka-v-evropeyskoj-kulture#ixzz4r7qcSQLd>

⁸⁷ Термін, висунутий протестантом-африканером, державним діячем Південної Африки та Британської Співдружності, воєначальником і філософом Яном Сметсом (Jan Christian Smuts, 1870–1950).

в сучасній західній філософії, котрий розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним і непізнаваним «фактором цілісності».

Сучасний розвиток вищезазначених ідей знаходимо в новітній концепції універсальної історії Девіда Крістіана (Австралія), що на основі когерентності законів еволюції синтезує історію на трьох рівнях – в масштабі людства, планети і Всесвіту. Для Д. Крістіана історія – це «фуга, двома головними темами якої є ентропія [...] і, як свого роду контрапункт, – творчі чинники, що формують і підтримують, незважаючи на натиск ентропії, складні, але тимчасові рівноваги»⁸⁸. Прикметно, що концепт Д. Крістіана здобув активну підтримку на світовому рівні, зокрема через глобальний мережевий «проект Великої історії» Білла Гейтса⁸⁹.

В останні роки принцип внутрішньої фрактальної закономірності розвитку природи і соціуму знаходить все більше прихильників і серед українських науковців. Так, філософ та культуролог Юрій Мелков вказує на універсальну фрактальність культури⁹⁰, а політолог Олександр Майборода – на правомірність застосування концепту фрактальності до міжнародної системи⁹¹. Запропонований вітчизняним філософом Олександром Єременком концепт *событемы*, як «згорнутої історії», по суті також ґрунтується на фрактальності історичного процесу⁹².

⁸⁸ Кристиан Д. К обоснованию «Большой (Универсальной) истории / Дэвид Кристиан // Общественные науки и современность. – 2001. – № 2. – С. 137–146. С. 145.

⁸⁹ Sorkin A.R. So Bill Gates Has This Idea for a History Class... The New York Times. 2014. September 5. URL: <http://www.nytimes.com/2014/09/07/magazine/so-bill-gates-has-this-idea-for-a-history-class.html>

⁹⁰ Мелков Ю. Єдність, множинність і фрактальність культури в сучасному світі. Філософські науки. Вип. 6 (2), 2016. С. 93–98.

⁹¹ Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. Вид. 2-е, випр. і допов. – К.: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. – 448 с. – С. 148.

⁹² Событёма как свёрнутая история. // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г. О. Ульянової; уклад.: О. В. Дикий, І. І. Братінов. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 592 с. – С. 7–11.

У світлі останніх досягнень синергетики, що відновлює цілісну, раніше властиву міфологічним і релігійним, наукову картину світу, єдині засади та закономірності розвитку універсуму⁹³, нині актуалізується дискурс щодо смислоутворюючих цінностей⁹⁴ («основоположних благ» «вищого порядку»⁹⁵), ціннісно-мотиваційних імпульсів політики, аксіологічного коріння міжнародних та громадянських конфліктів. Це, в свою чергу, обумовлює релятивізацію дихотомічного («чорно-білого») мислення, характерного для біполярного та постбіполярного світів.

Концепція даного розділу ґрунтується на працях теоретиків світ-системної теорії (Ф. Бродель, І. Валлерстайн, А. Гундер Франк, А. В. Коротаєв), моделювання циклічної динаміки соціальних процесів (М. Д. Кондратьєв, Дж. Аррігі, В. І. Пантін, Л. Г. Бадалян, В. Ф. Криворотов), синергетики (С. П. Капиця, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецький), універсальної історії (Д. Крістіан), кліодинаміки (П. В. Турчин), соціоприродничої історії (Е. С. Кульпін), сучасних дослідників аксіологічної дихотомії «Захід – Схід» та східної природи московсько-російської державності (О. С. Ахієзер, Г. В. Вернадський, Л. М. Гумільов, С. Н. Гавров, С. І. Каспе, Е. С. Кульпін, А. І. Кудряченко, М. І. Михальченко, О. Л. Янов та ін.), новаторських працях останнього часу щодо нелінійної динаміки та фрактальних закономірностей історичного процесу (І. В. Єфімчук, В. В. Афанасьєва, Д. С. Жуков, С. К. Лямін, К. В. Кочелаєвська, А. Г. Лазерсон, Ю. О. Мелков та ін.).

Метою даного розділу є дослідження універсальної закономірності фрактальної каузальності природних та соціальних процесів, зокрема політико-історичного процесу на теренах Євразії, і, на цій

⁹³ Катасонов В. Н. Введение / Наука – философия – религия: в поисках общего знаменателя. Под ред. Гайденоко П.П., Катасонова В.Н. Москва: Институт философии РАН, 2003. С. 5–6.

⁹⁴ Тейлор Ч. Джерела себе / Пер. з англ. – Київ: Дух і Літера, 2005. 696 с. С. 32.

⁹⁵ Там само. С. 94.

гносеологічній основі, глибше розуміння природи та шляхів вирішення стратегічного ціннісного конфлікту на сході України.

1. Феномен фрактальності в постнекласичному світобаченні

В останній третині ХХ століття синергетикою були відкриті топологічно нетривіальні об'єкти (т. зв. дивні атрактори), що радикально змінюють звичні уявлення про простір. Кожен із цих об'єктів є нерегулярною, самоподібною структурою, малі частини якої в довільному збільшенні є подібними до неї самої. Такі об'єкти були названі **фракталами** (лат. *fractus* – подрібнений, дробовий), а їх нетривіальна топологічна властивість – фрактальністю.

Вивченням фрактальності займаються нині не лише математика, фрактальна геометрія, а й економіка з її теоріями великих та малих циклів, теорія інформації, космологія, синергетика та інші науки. На рубежі ХХ–ХХІ століть в результаті міждисциплінарного дослідницького буму стало ясно, що, поряд із нерівноважністю та нелінійністю, іманентною якістю живої і неживої природи виступає фрактальність, тобто нерегулярна в довільному збільшенні подібність малих частин структури до неї самої. Фрактальність тотожна існуванню масштабної просторової інваріантності: частина будь-якого фракталу повторює ціле з деяким коефіцієнтом подібності. Фрактальну структуру мають і макрокосм (зіркові кластери, галактики, всесвіт), і мікркосм (всі макромолекули, геном людини, структура ДНК⁹⁶, води, світла, звуку, електромагнітних, гравітаційних хвиль⁹⁷

⁹⁶ Фрактальна укладка ДНК у хромосомах була доказана лише в 2005 році (див.: Nechaev S., Vasilyev O. On Topological Correlations in Trivial Knots: from Brownian Bridges to Crumpled Globules / S. Nechaev, O. Vasilyev // Journal of Knot Theory and Its Ramifications. – 2005. Vol. 14, No. 02. Pp. 243–263).

⁹⁷ Ще одна універсальна ознака фрактальності світобудови – гравітаційні хвилі, передбачені загальною теорією відносності, були зареєстровані дослідним шляхом 14 вересня 2015 року міжнародною обсерваторією LIGO (штат Вашингтон, США): Orlando, S. Gravitational waves detected 100 years after Einstein's prediction // UFNews. – Gainesville, FL: University of Florida. – February 11, 2016. <http://news.ufl.edu/articles/2016/02/gravitational-waves-detected-100-years-after-einsteins-prediction.php>

тощо), і простір людської діяльності: соціальний, економічний, історичний, геополітичний, культурний тощо⁹⁸. В Європі ця фрактальність вражаюче явлена в подібності історії і навіть в географічних обрисах Давньої Греції та Західної Європи, в Західному світі – між Західною Римською імперією та США⁹⁹. У цьому контексті протилежність між античною і християнською спадщинами осмислюється як «універсальна основа для наповнення конкретним змістом найрізноманітніших опозицій та розрізень в складі європейської історії, всередині свідомості та практики європейців»¹⁰⁰.

Фрактальною є і природа людської особистості, ідентичності. У своїй роботі «Я та Воно» засновник психоаналізу З. Фрейд порівнює особистісне Я з цибулиною: «... якщо його распотрошить, можна було б виявити всі послідовні ідентифікації, які утворили його свого часу»¹⁰¹.

Заперечуючи об'єктивність каузальності, ще Девід Юм вказував на суб'єктивність сприйняття її як такої¹⁰². Заперечення об'єктивно детермінованої причинності, визнання нелінійності розвитку, його відкритості зовнішнім, позасистемним впливам стало важливими презумпціями філософії постмодерну. Злиття теорії відносності з квантовою механікою привело фізиків до усвідомлення, що спостерігачі необхідні для набуття Всесвітом буття¹⁰³, і лише розумний спостерігач взмозі здійснити редукцію квантового стану,

⁹⁸ Афанасьева В. В. Пространство: новейшая онтология / В. В. Афанасьева, К. В. Кочелаевская, А. Г. Лазерсон. – Саратов : Издательский Центр «Наука», 2013. – 223 с.; Ефимчук Ирина В. Фактальность истории // Общественные науки и современность. Журнал РАН. – Москва: Наука, 2010 – № 5. – С. 146–156.

⁹⁹ Ефимчук И.В. Указ. соч.

¹⁰⁰ Визгин В. П. На пути к другому: От школы подозрения к философии доверия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. 800 с. С. 210.

¹⁰¹ Цит. за: Уварова С. Г. Субъект как сюжет. Психоанализ. Часопис. – 2012. № 1(16). С. 30–35. С. 32.

¹⁰² Юм Д. Трактат о человеческой природе. Минск: ООО «Попурри», 1998. 720 с. – С. 665–667.

¹⁰³ Wheeler, J. A. Genesis and Observership. In: Butts, R.E., Hintikka, J. (Ed.). Foundational Problems in the Special Sciences. Part Two of the Proceedings of the Fifth International Congress of Logic, Methodology and Philosophy of Science. London, Ontario, Canada-1975, 1977, pp. 3–33. P. 27.

котра переводить множинність можливих станів в один, що має статус реальності¹⁰⁴.

Фрактальністю людина і соціум самоподібні всесвіту, будучи його органічною складовою. Видатний американський філософ ХХ століття Дж. Сантаяна вважав, що «сама природа тягне за собою свій ідеал і що прогресивна організація ірраціональних імпульсів творить раціональну думку»¹⁰⁵. І розум кожен раз формує ті ідеали і обирає ті способи гармонізації відносин, які найбільшою мірою відповідають вимогам життєвих імпульсів індивіда та суспільства в цілому.

Фрактальність, як детермінуюча риса постнекласичного бачення світу, по суті долає номадологічну («анархо-кочівницьку») картину світу, яку запропонували в 1970-х рр. близькі до анархізму французькі філософи Жиль Дельоз і Фелікс Гваттари, пізніше названу постструктуралізмом, й яка стала «мейнстримом» європейської і, в цілому, західної філософії в постбіполярну епоху 1990-х рр. – фукуямівського «кінця історії». Одне з ключових понять-символів їхньої номадології – ризома (франц. Rhizome – кореневище) – являє собою метафору постмодерністської свідомості – мережу множинних нелінійних антиєрархічних зв'язків, протилежних лінійним структурам буття і мислення. У той час як корінь (або стрижень) – ключове поняття структуралістського бінарного мислення – має центр та йде вглиб, ризома є структурою з відсутнім смисловим центром, що розростається вшир. Ризома – свого роду «тіло без органів» – не є відповідальною за жодну структуральну або генеративну модель, вона далека від будь-якої ідеї генетичної осі як глибинної структури¹⁰⁶. Притаманна ризомі

¹⁰⁴ Вайнберг С. Мечты об окончательной теории. Физика в поисках самых фундаментальных законов природы / Пер. с англ. – М.: ЛКИ, 2008. 256 с.

¹⁰⁵ Santayana, G. The Life of Reason. N. J., 1922, vol. 1–5. – Vol. 1. – 291 pp. – P. 65.

¹⁰⁶ Делёз Ж., Гваттари Ф. Тысяча плато. Капитализм и шизофрения / Пер. с фр. и послесл. Я. И. Свирского, науч. ред. В. Ю. Кузнецов. Екатеринбург: У-Фактория; Москва: Астрель, 2010. 895 с.; Игнатов М. А. Номадология Ж. Делёза как версия сетевой методологии. Наука. Искусство. Культура, 2016. № 3 (11). С. 38–43.

«множинність» є запереченням властивостей дерева і проявляється на всіх рівнях відсутністю головного стебла або кореня. У цьому випадку очевидна неможливість звести ризоматичну структуру суспільства до єдиного спільного знаменника чи єдиної спільної властивості, будь то ліберальна демократія чи вільний ринок, або, на протилежному кінці ідейно-політичного спектру, патерналістська імперія чи націоналізована економіка.

Постмодерні мислителі останньої чверті ХХ століття прагнули розробити й вималювати анархічну картину світу та суспільства, істотною мірою обумовлену бажанням подолати криваву спадщину тоталітарних режимів. Номадизм не приймає фігуру «Генерала» в якості зовнішньої домінуючої та движучої сили, декларуючи принцип спонтанної самоорганізації. Будь-який процес здійснюється без примусового підпорядкування, а виходить від «нецентрованої множинності», яка, згідно з принципами ризоморфної структури, позбавляється як від чужаків, так і від будь-якої централізуючої сили.

У цьому контексті весь євразійський мегаконтинентальний простір схожий на ризому. Якщо використовувати аналогію з «Тисячі плато», це простір, де безліч «орхідей» та «ос», «як різно-рідних елементів, формують ризому»¹⁰⁷. Цю метафору можна зрозуміти як один з незліченних варіантів взаємодії між Сходом та Заходом: динамічний, фрактальний процес «детериторіалізації» та «ретериторіалізації». Це явище характеризується не «чорно-білим» протистоянням чужим суспільствам та цивілізаціям, а процесом «запилення», що пронизує всі рівні міжнародної, національної, регіональної та місцевої взаємодії – процесом взаємного становлення, породженим не одним актором, а багатоакторним, багато-складовим діалектичним конфліктом в його нелінійному розвитку.

¹⁰⁷ Deleuze, Gilles. & Guattari, Félix. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translation and Foreword by B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 28 pp. P. 10.

Втім, відображаючи фактори нелінійної множинності та стохастичності, властиві природним і соціальним феноменам (що дозволило нині впритул наблизитися до створення, наприклад, квантового комп'ютера) постструктуралістський «номадизм», що прагне «покінчити з основами»¹⁰⁸, принципово заперечує причинно-наслідкові зв'язки і саме бажання гармонізувати буття (особистість, суспільство та навколишній світ), знання про його глибинну цілісність та єдність. На соціально-психологічному, національному та міжнародному рівнях такий світогляд насправді сприяє «деконструкції» політичної волі щодо побудови та підтримки систем сталого розвитку, заснованих на принципах миру та колективної безпеки, багатосторонньої співпраці та інтеграції. Такий інтелектуальний анархізм чреватий хаосом, соціальною відчуженістю та песимізмом, его-війною «всіх проти всіх» і, в кінцевому рахунку, приходом геополітичного «атрактора», який встановлює над соціумом, що втратив засади та здатність до цілепокладання (цілеспрямованість), свій зовнішній диктат.

Навпаки, фрактальний методологічний підхід до всесвіту, земного світу та суспільства ґрунтується на теоретичних прогресивних досягненнях та здобутках останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

Таким чином, з постмодерного розуміння світу ми беремо концепцію ризоми, а з постнекласичного розуміння – універсальну властивість фрактальності. В результаті такого синергетичного підходу світ, зокрема суспільство, може бути представлений і пізнаний як субстантивна множинність, або «ризом», переплених «властивостей дерева», кожна з яких, проте, має свої кореневі центри та свою власну логіку фрактального розвитку (розгалуження). Такі «властивості дерева» здатні як «прищеплювати»,

¹⁰⁸ Deleuze, Gilles. & Guattari, Félix. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translation and Foreword by B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 28 pp. P. 24.

так і «прищеплюватись» різними факторами та суб'єктами, що веде в органічній природі до мутацій, а в соціальному світі – до соціально-економічних, політичних, культурних і навіть цивілізаційних перетворень, які породжують гібридні або принципово нові властивості.

Натомість, фрактально-синергетичний методологічний підхід дозволяє за емпіричним нагромадженням різновимірних, нелінійних траєкторій суперечностей та конфліктів, що характеризують сучасну добу структурних шоків в політичній та безпековій архітектоніці Східної Європи, роздивитися певні універсальні історичні парадигми, що обумовлюють генезу, розвиток та перспективи й нинішнього україно-російського конфлікту.

На початок XXI століття науці вдалося чимало зрозуміти. Виявилось, що «сама наукова раціональність аж ніяк не так стерильно відокремлена від традиційного знання, як це здавалося раніше»¹⁰⁹.

Постнекласична гносеологія, що виникла на рубежі XX–XXI ст. й нині далі завойовує позиції, органічно і синергетично поєднує методи наукового, філософського, релігійного, художнього пізнання та відповідні картини світу¹¹⁰. Як вказував видатний фізик-синергетик Ілля Пригожин, «ми стаємо свідками формування нової раціональності в ставленні до світу, соціуму і людини, що передбачає зближення діяльності вченого, діяча релігії, літератора. Адже, наприклад, «універсум художньої творчості значно відмінний від класичного образу світу, але він легко співвідноситься з сучасною фізикою та космологією»¹¹¹.

¹⁰⁹ Катасонов В.Н. Введение / Наука – философия – религия: в поисках общего знаменателя. Под ред. (Ed. by) Гайдено П.П., Катасонов В.Н. – Москва: Институт философии РАН, 2003. – 284 с. – С. 2–8. Наука – философия – религия: в поисках общего знаменателя. Под ред. (Ed. by) Гайдено П.П., Катасонов В.Н. – Москва: Институт философии РАН, 2003. – 284 с. – С. 3.

¹¹⁰ Пригожин И. Философия нестабильности. Вопросы философии. 1991. № 6. С. 51.

¹¹¹ Там само. С. 46–52. – С. 51.

Для постнекласичного глобалізованого наукового пізнання характерна проблематизація традиційних розрізень реальності на суб'єктивну і об'єктивну, духовну та тілесну, живу й неживу, природну та штучну. Така самоорганізація смислів сучасної науки за допомогою синергетичної рефлексії, що раніше становила сферу майже неподільного панування релігії та містики, на початку XXI століття впритул наблизилася до прозоріння універсальних законів макрокосму, мікркосму та соціального світу. Таким чином, у сучасної науки знову відкривається «космічне дихання».

2. Фрактальна дихотомія «Схід – Захід» в дослідженні каузальності політико-історичного розвитку Єврозії

Дихотомія цінностей, цивілізаційно-культурних устремлінь притаманна Єврозії як за визначенням (адже в самій її назві закладена двоєдиність різновеликих крил континенту), так і в історичному вимірі, особливо з часів монгольської навали. Причому така дихотомія класичної Європи (тобто Європи історичного простору імперії Каролінгів) і класичної Азії, як зони активного цивілізаційного впливу «Піднебесної» («великого Китаю»), є універсальною властивістю всього пострадянського простору на макрорегіональному, національному, регіональному, субрегіональному та місцевому рівнях. Ми показали, що ця дихотомія носить фрактальний характер, тобто практично в кожному суспільстві, на кожному його структурному рівні є потенція і Сходу, і Заходу. Питання полягає в їх динамічній пропорції¹¹². Як відзначає всесвітньо відомий італійський філософ культури Умберто Еко: «Неможливо уявити західну цивілізацію і, зокрема, європейську цивілізацію, без того, щоб окреслити для себе «грецьке диво», проте «ані грецька цивілізація,

¹¹² Піляев І. С. Збройний конфлікт на Донбасі як прояв фрактального дуалізму пострадянського розвитку. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. № 1 (75). С. 129–138.

ані римська не можуть бути досягнуті без відтворення <...> їхнього східного коріння»¹¹³.

Історичне коріння збройного конфлікту на сході України та геополітичної кризи навколо нашої країни сягає вглиб принаймні до XIII–XIV ст., коли землі Давньої Русі були поділені між монгольською Ордою, що належала до периферійної зони впливу китайської цивілізації, та політичною Європою¹¹⁴. Як відомо, монгольська навала на Русь в середині XIII сторіччя живилася не лише найсучаснішими озброєннями, а й технологіями управління великими зовнішніми просторами, країнами та народами, запозиченими з підкореного монголами Китаю.

Території Київської Русі після її розпаду упродовж століть акумулювалися навколо гостро конфліктуючих центрів: умовно європейського (Галицько-Волинська Русь, Велике князівство Литовське, Польща, Річ Посполита, Австрія, Австро-Угорщина, знову Польща) та євразійського (Володимиро-Суздальська Русь, Велике князівство Московське, Російське царство, Російська імперія). Лише нетривалий історичний період – в 1939–1941 та 1944–1991 роках – ці центри знаходилися у форматі єдиної держави – СРСР, фрактальна дихотомія в якому простежувалася з макрорівня (цивілізаційний контраст між західними республіками Прибалтики, Білорусі, України, Молдавії і східними республіками Центральної Азії, а всередині РРФСР – між «Інгерманландією» (Санкт-Петербург, Ленінградська, Новгородська, Псковська, Архангельська області, Карелія) та євразійськими регіонами Поволжя, Північного Кавказу, Уралу, Сибіру, Даурії) до субрегіонального і, навіть, локального рівня (етнокультурний та аксіологічний

¹¹³ Еко У. Вступ до античності – У кн.: Історія європейської цивілізації. Близький Схід / за ред. Умберто Еко; переклад з італійської. Харків: Фоліо, 2016. С. 17.

¹¹⁴ Піляев І. С. Фрактальна локалізація глобальної парадигми «Схід – Захід»: спроба синергетичного аналізу збройного конфлікту на Донбасі. Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 22. Частина II. Серія: Політичні науки. 2015. С. 112–120.

контраст між слобожанськими районами Донеччини й Луганщини та їх мобілізаційно індустріалізованими районами, що наразі виступили базою «ДНР» та «ЛНР»). Таким чином, протягом понад сім століть після монгольської навали спостерігаємо не лише цивілізаційно-культурну та геополітичну альтернативність, біполярність, а й чітку фрактальність історичного та етнокультурного розвитку простору колишньої давньоруської держави: Русь Західна – Русь Східна, український етногенез в державах Центральної Європи і в царській Росії, Україна – Росія, Правобережна Україна – Лівобережна Україна, слобожанський Донбас – мобілізаційно індустріалізований Донбас і т.п.

Ця дихотомія особливо гостро виявилася в ході громадянської війни на теренах України, що настала за Жовтневою 1917 року революцією в Петрограді. За цивілізаційною природою це була боротьба «не на життя, а на смерть» між ординсько-євразійською Росією більшовиків та примкнулих до них абсолютистів-імперців (в особі десятків тисяч колишніх царських офіцерів і генералів, частини царської інтелігенції та чиновництва, що свідомо примкнули до більшовиків через свої месіансько-імперські переконання¹¹⁵) і Європейською Руссю-Україною, котра хоча й не надовго, але цілком символічно в серпні-листопаді 1920 р. об'єдналася на прозахідній (схваленій представниками Антанти) платформі визнання державності УНР та союзних дій Армії УНР і Руської армії П. Врангеля проти більшовиків.

У контексті дихотомії історичного розвитку територій колишньої Давньої (Київської) Русі після її поділу між Ордою та Європою, Литовська Русь, а потім Русь-Україна гетьманської традиції виступали геополітичною і ціннісною альтернативою євразійській Русі-Росії як свого роду *Іншому*. По аналогії, в ціннісному контексті китайсько-конфуціанської цивілізації Тайвань (самоназва

¹¹⁵ Шульгин В. В. Последний очевидец: Мемуары. Очерки. Сны / Сост., вступ. ст., послесл. Н. Н. Лисового. – М. : ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2002. 588 с. С. 579.

Китайська Республіка) з 1949 р., тобто з часу перемоги комуністів у громадянській війні та проголошення КНР, постає свого роду аксіологічно «іншим Китаєм».

Фрактально-синергетичний підхід дозволяє по-новому поглянути на глибинний політичний характер та історичну роль більшовицької революції в Росії – найважливішого чинника соціально-економічних і політичних трансформацій на просторі Східної Європи, Північної і Центральної Євразії ХХ–ХХІ ст., яка, при всій удаваній парадоксальності, в контексті новітньої і сучасної історії постає як фрактальна гілка загального процесу інтернаціоналізації і глобалізації світового капіталістичного господарства.

Як слушно зауважує американський дослідник професор Ентоні Саттон, «спроби монополізувати контроль над суспільством можуть мати різні назви і водночас – спільні характеристики» (наприклад, «ультраправий та ультралівий фланги традиційного політичного спектра є абсолютними колективістами») ¹¹⁶. У банкірів світового масштабу і режиму Леніна-Троцького була істотна спільна платформа – інтернаціоналізм. Цілком закономірно, що, будучи найважливішим фактором глобалізації, «міжнародні фінанси вважають за краще мати справу з централізованими урядами» ¹¹⁷.

Як вказує Саттон, котрий опрацював величезний масив архівних документів Державного департаменту США щодо подій більшовицької революції, зокрема її зовнішніх чинників: «З урахуванням неефективності централізованого планування при соціалізмі, тоталітарна соціалістична держава є прекрасним ринком для його захоплення капіталістичними монополіями, якщо їм вдасться укласти союз з представниками соціалістичної влади» ¹¹⁸.

¹¹⁶ Саттон Э. Уолл-стрит и большевицкая революция. Пер. с англ. – М.: Русская идея, 2005. 2-е изд., 400 с. – С. 11.

¹¹⁷ Там само. С. 154.

¹¹⁸ Саттон Энтони. Уолл-стрит и большевицкая революция. М. «Русская идея», 1998. 1-е изд.; 2005. 2-е изд. 400 с. С. 11–12.

У цьому контексті не вбачається парадоксальним лист на підтримку більшовицького уряду Леніна і Троцького, спрямований президентові США Вудро Вільсону¹¹⁹ 17 жовтня 1918 року одним із найвпливовіших представників Уолл-стріт Вільямом Лоренсом Саундерсом, віце-головою правління Федерального резервного банку Нью-Йорка, директором тісно пов'язаної з фінансовими імперіями Джона Д. Рокфеллера і Джона П. Моргана корпорації «Американ Інтернешнл» – інвестиційного трасту, заснованого в 1915 р. президентом National City Bank of New York (нині Citibank) і экс-заступником міністра фінансів США Френком Вандерліпом для освоєння ринків Росії і Китаю¹²⁰. «Було б величезною помилкою, – зазначав у цьому зв'язку Саттон, – припускати, що допомога більшовикам була ідеологічно мотивована в будь-якому вузькому сенсі. Фінансісти мали один мотив – *владу* – і тому допомагали *будь-якому* політичному інструменту, який забезпечив би їм доступ до влади...» «для ведення переговорів про концесії і ділові угоди»¹²¹, а «їх пряма мета – захопити російський ринок»¹²².

Правомірно припустити, що такі державні центри на території колишньої Російської імперії, як Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, Донська республіка (Військо Донське) доби отаманів О. Каледіна та П. Краснова, Добрармія часів Першого Кубанського походу були б «ригіднішими» від інтернаціоналістської команди голови Реввійськради РРФСР, потім СРСР

¹¹⁹ Як зазначав американський історик, дослідник особистості та політики президента В. Вільсона Дженнінгс К. Вайс: «[...] Історики ніколи не повинні забувати, що Вудро Вільсон ...забезпечив Льву Троцькому можливість в'їхати до Росії з американським паспортом» (Wise, J. C. Woodrow Wilson: Disciple of Revolution. New York: Paisley Press, 1938. 674 pp. P. 647) при чотко об'явленном последним намерении «продвигать революцию» (Саттон Э. Уолл-стрит и большевицкая революция. Пер. с англ. – М.: Русская идея, 2005. 2-е изд., 400 с. С. 27).

¹²⁰ Саттон Э. Уолл-стрит и большевицкая революция. Пер. с англ. – М.: Русская идея, 2005. 2-е изд., 400 с. – С. 10.

¹²¹ Там само. С. 147.

¹²² Там само. С. 155.

Л. Троцького у відстоюванні національно-державних інтересів. Характерно, що коли Антанта намагалася влаштувати переговори між білими і більшовиками на Принцевих островах у Мармуровому морі (планувалися на 15 лютого 1919 р.), більшовицький уряд дав згоду на ці переговори, тоді як усі антибільшовицькі режими (крім уряду Естонії) відмовилися¹²³. У цьому контексті видається радше закономірним, аніж викликаним розрізненими обставинами або суб'єктивними непорозуміннями той факт, що верховний правитель білої Росії адмірал О. Колчак отримав хоча б часткове дипломатичне визнання і хоч якусь більш-менш відчутну допомогу з боку Антанти лише в травні-червні 1919 року, коли колчаківці вже почали незворотно відкочуватися на схід під ударами переважаючих сил Червоної армії¹²⁴.

Отже, американо-радянські відносини у ХХ ст. зазнали такі історичні етапи, як спільне руйнування старої російської державності в ході більшовицької революції, величезні індустріальні будови перших радянських п'ятирічок¹²⁵, військовий союз проти націоналістичних тоталітарних режимів у континентальній Європі, далі – період «холодної війни» та історична перемога в ній Заходу.

¹²³ Цветков В. Ж. Белое дело в России. 1919 г. (формирование и эволюция политических структур Белого движения в России). – 1-е. – Москва: Посев, 2009. – 636 с. – С. 416–417.

¹²⁴ Черчилль У. Мировой кризис. – М. ; Л. : Государственное военное издательство, 1932. 328 с. С. 116–118; Мельгунов С. П. Трагедия адмирала Колчака: в 2 книгах / С. П. Мельгунов. – Книга вторая : Часть III. – Москва : Айрис-пресс, 2004. 496 с. С. 293.

¹²⁵ Такі індустріальні гіганти – «гордість сталінських п'ятирічок», – як Дніпровська ГЕС (ДніпроГЕС), Горьківський автозавод (ГАЗ), Московський автомобільний завод імені Ленінського комсомолу (АЗЛК), Сталінградський тракторний завод, Магнітогорський металургійний комбінат (знаменита «Магнітка»), Уральський завод важкого машинобудування (Уралмаш) та сотні інших заводів і фабрик у період індустріалізації кінця 1920–1930-х років були цілком або в основному збудовані американськими компаніями за участю американських інженерів та кваліфікованих робітників, що використовували дешеву або поневолену працю мобілізованих на відповідні будівництва мас радянських «бійців трудового фронту» (Dunn, W. S., Jr. *The Soviet Economy and the Red Army, 1930–1945*, Westport, CT; London: Praeger, 1995, 272 pp. Pp. 7–26; Siegel, K. A. *S. Loans and Legitimacy: The Evolution of Soviet-American Relations, 1919–1933*. Lexington, KY: The University Press of Kentucky, 1996, 211 pp. P. 86).

Саме неефективність централізованого планового управління за тоталітарного соціалізму радянського зразка визначила щільну залежність радянської економіки, а згодом і економік радянського блоку (в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги) від світового капіталістичного ринку, репрезентованого, передусім, транснаціональними корпораціями. Так, соціалістична економіка була нездатна виробити ефективний інструментарій ціноутворення, тобто еквівалентності обміну в торгівлі між підприємствами «братніх» країн-членів РЕВ. Тому вимушено використовувалися середньозважені ціни світового, тобто капіталістичного, ринку за останні 5 років, причому цілком офіційно¹²⁶. Іншими словами, країни радянського блоку не могли існувати без світового капіталістичного ринку, оскільки не мали навіть інструментарію ринкового ціноутворення і, відповідно, еквівалентності обміну товарами та послугами між собою. При Сталіні на еквівалентність обміну уваги не звертали, але в епоху «розвинутого соціалізму» ця проблема набула критичного масштабу. Угорщина і Польща намагалися розвивати у себе «соціалістичне ринкове господарство», але подібні перетворення призвели спочатку до масових антиурядових виступів і введення надзвичайного стану в Польщі (диктатура генерала Войцеха Ярузельського в 1981–1989 рр.), а далі – до хвилі «Оксамитових революцій» 1989 року. Комуністи тоді в жодній з європейських країн соцтабору не знайшли підтримки народу. І спричинено це було, поряд із збанкрутістю партійних монополій та відсутністю громадянських свобод, очевидною неефективністю вибудованої комуністами господарської системи.

Більшовики з їх «пролетарським інтернаціоналізмом», а по суті космополітизмом, звичайно несвідомо, виконали стратегічне надзавдання глобалістської фінансової еліти: відібрати активи та

¹²⁶ Слепов В. А. Цены мирового рынка: Ценообразование на международном рынке стран-членов СЭВ. – М.: МИНХ, 1986. 58 с.

надра у традиціоналістської національної аристократії та буржуазії і, через механізм «пролетарської диктатури» та знекровлення народів колишньої імперії у громадянській війні, перевести їх, врешті-решт, під власний контроль. Дещо відстрочив виконання цієї історичної місії «націонал-патріотичний» тиран Сталін через придушення троцькістських фанатів «світової пролетарської революції» та впровадження доктрини первісної «перемоги соціалізму в одній країні (СРСР)». Проте у 1991 р. місія була успішно виконана, а КППС – «славна» спадкоємиця ВКП (б) – з 16,5 млн. «найпередовіших і найсвідоміших» членів була майже без опору викинута на звалище історії.

В даному випадку стратегування з боку мозкових центрів країн Заходу і націленого на глобалізацію ринків транснаціонального капіталу велося за принципом квантового комп'ютера, що нині розробляється: у ньому не можливо жорстко запланувати алгоритми, але на виході все одно буде принципово необхідний результат.

Взагалі, соціальні революції є як би «перебоями» (лінійної) причинності, коли через тектонічні соціальні зрушення виникають новий комплекс і нова логіка каузальності. Проте на великих історичних відрізках часу, на новому спіральному витку розвитку стрижнева дихотомія та універсальна закономірність причинності знову виявляються.

Наприклад, Євген Моцелков найважливішою системоутворюючою характеристикою, яка виступає основою російського соціуму протягом кількох століть нової і новітньої історії, вважає «стійкість авторитарно-єтатистської державності»¹²⁷, що зберігається навіть за умов підпорядкованості в цілому загальносвітовому прогресу. При цьому російська соціальна динаміка характеризується складною

¹²⁷ Моцелков Е.Н. История и политика: философские истолкования. Монография. – Москва: Аргамак-Медиа, 2013. – 328 с. – С. 54.

нелінійною траєкторією циклів повторюваних системних революцій і компенсуючих один одного періодів «реформа-контрреформа»¹²⁸.

Нижче наведемо чотири витка спіралі розвитку російської імперської системи (XVIII–XXI ст.):

1. Царська доба (генеза у 1703–1721 рр. – від заснування Санкт-Петербурга, як столиці постаючої імперії до проголошення Російської імперії).

2. Радянська «доперебудовна» доба (генеза у 1917–1922 рр.: Лютнева революція – Жовтнева революція – Громадянська війна – утворення СРСР, тобто стабілізація системи в новій якості).

3. Доба «перебудови» та радикальних соціально-політичних трансформацій (1985–1993 рр.: горбачовська «перебудова», проголошення суверенітету РСФСР, Сепневий (1991 р.) путч, розвал СРСР, збройне протистояння в Москві та розстріл Білого дому (21 вересня – 3–4 жовтня 1993 р.), прийняття Конституції РФ всенародним голосуванням (набуття чинності 25 грудня 1993 р.) і перші вибори до Державної Думи РФ 12 грудня 1993 р.).

4. Авторитарна ельцинсько-путінська доба: умовна стабілізація системи в грудні 1993 р. та кінцева стабілізація («заморозка») зі вступом на посаду президента РФ В. Путіна 7 травня 2000 р.

Досить показове у цьому контексті спостереження відомого російського історика Сергія Волкова: «Повертаючись до сучасності, неважко помітити, що всі основні установки і гасла, які зараз вимушено прийняті державною владою – культ російської державності, ідеологія національної єдності, занепокоєність територіальною цілісністю країни, заперечення «класової боротьби» (аж до прийняття закону, караючого за «розпалювання соціальної

¹²⁸ Моцелков Е.Н. История и политика: философские истолкования. Монография. – Москва: Аргамак-Медиа, 2013. – 328 с. – С. 54–55.

ворожнечі»), економічна свобода – чисто «білі». [...] Проте сама російська влада генетично має «червоне» походження¹²⁹, влада ототожнює себе не з білими, а з червоними, і веде наступництво не від історичної Росії, а від більшовицького режиму...»¹³⁰.

Фрактальна каузальність цілком укладається в спіралевидну діалектику соціальних процесів, оскільки сама спіраль є фракталом. У разі якщо соціальна система (політичний режим) стабілізується, спіралі, що закручуватиметься в фазовому просторі, відповідатиме коливальний процес із затухаючою амплітудою. Якщо ж система дестабілізується, «розкручуваній» спіралі відповідатиме коливальний процес із зростаючою амплітудою, що веде, врешті-решт, до руйнування даної соціальної системи (політичного режиму)¹³¹.

Фрактальна дихотомія «Схід – Захід» в епоху Холодної війни в Європі в найбільш вираженому інституціональному вигляді проходила німецько-німецьким кордоном. Як зазначає берлінська *Der Tagesspiegel*, «Німці були інтегровані до військових альянсів – як на Заході, так і на Сході. Це було свого роду гарантією, що в них знову не прокинуться амбіції розв'язати загарбницькі війни й поневолити своїх сусідів»¹³². Після краху СРСР та очолюваного ним Східного блоку (у рамках Варшавського договору) геополітично й інституційно демаркований кордон переважаючого впливу в дихотомії «Схід – Захід» поступово зміщується все далі на схід, дотепер форма-

¹²⁹ Так, дід президента РФ Володимира Путіна, за його власним визнанням, працював кухарем в резиденціях Леніна і Сталіна (см.: Береснев В. Как дед Путина работал поваром у Ленина и Сталина. Бизнес Онлайн. 16.03.2018. URL: <https://www.business-gazeta.ru/article/375617>). А ФСБ РФ, звідки вийшов Путін, офіційно вважає своїм засновником голову ВНК (рос. ВЧК) – головної інституції «червоного» терору – Фелікса Дзержинського.

¹³⁰ Волков С. У «беляков» воруют идею. Белое движение и современность: кто кому должен? Київський телеграфЪ. 23.03.2011. URL: <https://telegrafua.com/world/11857/>

¹³¹ Див.: Жуков Д. С., Лямин С. К. Фрактальное моделирование социально-политических феноменов и процессов. Pro Nunc. Современные политические процессы. 2011. № 1 (10). С. 161–171. С. 170.

¹³² Marschall Ch. von, Grabitz M. Steht die Nato vor dem Aus? Der Tagesspiegel. 14.02.2017. URL: <http://www.tagesspiegel.de/politik/westliches-verteidigungsbuendnis-steht-die-nato-vor-dem-aus/19392156.html> (Last accessed: 10.11.2020).

лізувавшись у вигляді лінії розмежування сторін за Мінськими угодами 2014–2015 рр.

Варто відзначити, що лінія зіткнення ворогуючих сторін на Донбасі, що згадується Мінським меморандумом від 19 вересня 2014 року в контексті взаємного відводу важких озброєнь, має історичні паралелі з лінією розмежування територій Слобідської України, Кальміуської паланки Війська Запорозького періоду Нової Січі, з одного боку, і Війська Донського, з іншого, що склалася на середину XVIII ст., зокрема після указу російського уряду від 30 квітня 1746 року. При цьому історично початок приборканню донців і реорганізації їх самостійних вольностей на керовані Кремлем свободи та привілеї (порівняно з іншими «царевими слугами») поклала грамота царя Івана IV Грозного від 3 січня 1570 року, яка пов'язала Донщину з Московською державою на противагу відносинам козаків із польським королем. Таким чином, спостерігаємо, як фрактальна дихотомія цінностей та геополітичних орієнтацій на широкому степовому просторі проживання козацтва між Дністром та Доном з плином історичного часу набуває інституційного формату у вигляді української та донської козацьких автономій, які у взаємних відносинах уособлюють на цьому рівні, тісно перетинаючись у мові, звичаях та культурі, відповідно крайню східну межу аксіологічно-поведінкової Європи і крайню західну межу аксіологічно-поведінкової Євразії.

Збройний конфлікт на Донбасі, як показує його розвиток протягом 2014–2018 рр., на відміну від заморожених конфліктів на Південному Кавказі і Придністров'ї або посткомуністичних воєн на теренах колишньої Югославії, носить не стільки етнічний, скільки ідеологічний і, глибше, аксіологічний, ціннісно-цивілізаційний характер, що проявляється у відсутності наскрізних етнічних розколів в політичній лояльності цивільного населення в зоні конфлікту, так само як і в переважно економічно мотивованій географії потоків біженців та переміщених осіб із Донбасу.

Фрактальна дихотомія «Схід – Захід» як би задає природу конфліктів на лімітрофному, фронтірному просторі пострадянської Східної Європи. Водночас важливо усвідомлювати умовність та відносність такої дихотомії.

Так, відомий російський сходознавець Василь Бартольд (1896–1930) наполягав на тому, що монголи сприяли вестернізації Росії: «Всупереч часто висловлюваній думці, навіть впливу європейської культури Росія в московський період піддавалася в набагато більшому ступені, ніж у київській»¹³³. Прикметно, що авторитетний американський історик Московської Русі Річард Пайпс, наводячи в своїй роботі дану думку В.В. Бартольда, її не заперечує¹³⁴. І це не дивно, оскільки в добу ординського панування, в т.ч. і через північно-східну Русь, активно розвивалися торговельні, дипломатичні та культурні зв'язки між Європою і Східною Азією за маршрутами Великого Шовкового шляху¹³⁵.

Відомо, що в епоху Великого переселення народів кордони «політичної Азії» сягали території сучасної Швейцарії (Аварський каганат V–VI ст., заснований Аттілою), а в VIII ст. – сучасної Франції (арабські завоювання).

У Східній Європі зберігається історична пам'ять про Велику Болгарію хана Аспаруха, про Тюркський і Західно-Тюркський каганати, і, звичайно про імперії Чингізидів, Золотої Орди, Тимура та Османську імперію, що наприкінці XVII ст. вела битву за «Золоте яблуко Європи» столицю австрійської імперії Відень. Зокрема, в історичній пам'яті Литви, яка вже вступила до ЄС, зберігається

¹³³ Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и России. 2-е изд. Ленинград: Ленинградский институт живых восточных языков, 1925. 318 с. С. 171–172.

¹³⁴ Пайпс Р. Влияние монголов на Русь: «за» и «против». Историографическое исследование. Неприкосновенный запас. 2011. № 5 (79). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/5/p20-pr.html> (Last accessed: 16.10.2020).

¹³⁵ Баллод Ф. В. Приволжские «Помпей». М.; Петроград: Государственное издательство, 1923. 132 с. – С. 131; Греков Б. Д., Якубовский А. Ю. Золотая Орда. Москва: Академия наук СССР, 1950. 500 с. Пайпс Р. Указ. твір.

монументальна згадка про вагомий внесок татар у перемогу над Тевтонським орденом у Грюнвальдській битві. Вже не кажучи про те, що до багатовікового перебування у складі Великого князівства Литовського, Польщі та Речі Посполитої землі сучасної Північної та Центральної України понад 120 років перебували під владою Орди, а землі сучасної Південної та Південно-Східної України з середини 6 по початок 8-го сторіч – під владою Тюркського та Західно-Тюркського каганатів, з середини 8 по середину 9 сторіччя – Хазарського каганату, а в 16–18 ст. – під владою Османської імперії. Наприклад, місто Кам'янець-Подільський (південний захід сучасної України) протягом XV–XVIII сторіч мало дуже важливе геополітичне значення на кордоні християнської та мусульманської культур.

Релятивізм європейських цінностей і дихотомії «Європа – Азія» проявляється і в сучасному політикумі. Так, в центральноевропейській Угорщині націоналістичні партії «Фідес» і «Йоббік» заявляють про тюркське коріння угорської нації та свої пантюркістські симпатії. Вони активно підтримали проведення в Угорщині курултаю тюркських народів, який у 2012 р. відкривав голова угорського парламенту Шандор Лежак. У 2011 р. в Угорщині була видана перша Біблія з тюрксько-руничною писемністю.¹³⁶

Тоді як цивілізаційники розглядають проблему конфлікту культурних порядків з точки зору певної ізольованої логіки розвитку і навіть антагонізму окремих цивілізаційно-культурних світів (систем), ми, натомість, розглядаємо культурну, ціннісну та цивілізаційну дихотомію в її фрактальному уречевленні, в тісній історичній взаємодії та взаємодоповнюваності Сходу і Заходу на всіх рівнях – від макрорегіонального до місцевого та особистісного.

¹³⁶ Сидоров В. Зачем венграм туранизм. Русская планета. 2013, 10 декабря. URL: http://rusplt.ru/world/vengri_turki.html (Last accessed: 22.11.2020).

3. Застосування фрактально-синергетичного методу для аналізу збройного конфлікту на Донбасі

Збройний конфлікт на Донбасі в його найглибшому світоглядно-ціннісному вимірі – це зіткнення між постмодерною структурою «ризому» держави/суспільства, що заперечує домінуюче ядро й ґрунтується на безцентровій множинності різнорідних та різноманітних соціальних явищ (наприклад, химерна комбінація та неконфліктна взаємодія на Євромайдані лібертаріанців і радикальних етнонаціоналістів, протестуючих проти корупційного режиму Януковича), та «деревоподібною» лінійною ієрархією кланово-олігархічної державної корпорації (пострадянська / до- Сучасний) з чітко визначеним головним стовбуром «Татової сім'ї» (будь то клан Єльцина, Путіна чи Януковича) та багатьма регіональними й місцевими гілками того самого дерева, що мають необхідний ієрархічний зв'язок з основним стовбуром. Більше того, конфлікт на Донбасі відбувається одночасно в геополітичному, міжнародному, транснаціональному та регіональному масштабах, фрактально розбиваючись на багато локальних, міжособистісних та навіть внутрішньоособистісних конфліктів. Той самий світоглядно-ціннісний конфлікт між «деревом» і «ризомою», але вже в конфуціанському вимірі, присутній у конфлікті між «червоною» сучасністю материкового Китаю і «білим» Тайванем. При цьому ультрасучасні мегаполіси, характерні для східноазійських «драконів», та деіндустріалізоване, знелюднене нове «Дике поле», характерне для багатьох районів сучасного Донбасу, однаково вписуються в концепцію такого конфлікту.

Прикметно, що з початком навесні 2014 року збройного протистояння на Донбасі російсько-неоімперській знаковій символіці «Русской весны» і «Русского мира» майже відразу була протиставлена смислова символіка «Іншого», в тому не етнонаціональному, а культурно-цивілізаційному та аксіологічному розумінні, яких цьому терміну надав відомий норвезький суспільствознавець Івер

Нойманн¹³⁷: в травні-червні 2014 р. переважно з активістів Самооборони Євромайдану було сформовано окремий батальйон «Київська Русь» Міноборони України, який взяв участь у бойових діях в районі Слов'янську, на Луганщині та в районі Дебальцева. Так само дихотомія європейської та ординсько-московської Русі чітко простежується й у конфесійно-аксіологічній площині через гостре протистояння з 1992 р. по 2018 р. Української Православної Церкви, як складової Руської Православної Церкви Московського Патріархату, та Української Православної Церкви Київського Патріархату, підпорядкованої Патріарху Київському та всієї Руси-України.

Результати соціологічного опитування щодо зв'язку між національною ідентичністю та зовнішньополітичними уподобаннями, проведене Майклом Джентіле за підтримки Університету Умео (Швеція) в місті Луганську наприкінці 2013 року, напередодні збройного конфлікту на Донбасі, засвідчили, що «геополітичні ідентичності в Луганську мають складну політичну стратиграфію, що включає демографічну, соціально-економічну, культурну та позиційно-поведінкову складові»¹³⁸. Як відзначає Джентіле: «Луганськ є одним із (наразі) двох головних центрів триваючого збройного конфлікту на Донбасі, а це означає, що глибоке розуміння політичної стратиграфії геополітичних ідентичностей у зазначеному місті є ключем до кращого розуміння конкретного контексту, на який була спроектована – назвемо речі своїми іменами – російсько-українська війна»¹³⁹.

Нижче ми застосуємо наш аналіз до Луганської області, з розбивкою по її адміністративних районах.

Розглянемо – принаймні умовно та для цілей локального фрактально-ціннісного аналізу Луганської області як міжцивілізаційної

¹³⁷ Neumann, I. (1999). *Uses of the Other: «The East» in European Identity Formation*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 304 pp.

¹³⁸ Gentile, M. (2015). *West oriented in the East-oriented Donbas: A political stratigraphy of geopolitical identity in Luhansk, Ukraine*, *Post-Soviet Affairs*. 31(3): 201–223. P. 213–214.

¹³⁹ *Ibid.* P. 214.

прикордонної зони, актуалізованої внаслідок геополітичного збройного конфлікту, – українську етнічну приналежність, українську мову та історичну приналежність до Катеринославської чи Харківської областей як показники проєвропейської ідентичності; та російську етнічну приналежність, російську мову, а також приналежність до регіону донських козаків як показники проросійської (проєвразійської) історичної та культурної ідентичності. Відповідно, ми можемо розглядати етнічну приналежність, рідну мову, територіальну належність та історичну пам'ять як детермінанти деяких відносно стабільних ціннісних ідентичностей, хоча останні можуть бути мінливими за вирішальних обставин. За результатами останнього Всеукраїнського перепису населення (2001 р.)¹⁴⁰, етнічні українці становлять 58,0% етнонаціонального складу населення Луганської області, а етнічні росіяни (*русские*) – 39,0%. Етнічні українці становлять більшість у всіх районах області, за винятком Станично-Луганського та Сорокинського (колишнього Краснодонського), а також міст обласного підпорядкування Сорокине (колишній Краснодон), Должанськ (колишній Свердловськ), Хрустальний (колишній Красний Луч) і Кадіївка (колишній Стаханов), де переважають етнічні росіяни. У той же час район Сорокине та всі вищезазначені міста перебувають на території, яка фактично не контролюється українською владою з весни 2014 року. Натомість, у 2001 році лише 30% населення Луганської області вважали українську своєю рідною мовою, зокрема – 63,8% сільських жителів та 25,5% жителів міст. Між тим у 8 з 12 районів Луганської області, де влада України здійснює владні повноваження, українську мову вважають рідною від 93,8% (Марківський район) до 62,8% (Троїцький район), тоді як з 6 районів, де державні органи України тимчасово не здійснюють своїх повноважень, лише в одному – Довжанському (колишній Сверд-

¹⁴⁰ Мовний склад населення України / Всеукраїнський перепис населення 2001. Київ: Державний комітет статистики України, 2003-2004. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>

ловськ) – більше половини населення (56,0%) вказали українську мову як рідну.

Автор провів фрактальний аналіз міст обласного підпорядкування та районів Луганської області за трьома критеріями: етнонаціональним (абсолютна більшість населення має українську етнічну ідентичність – 2E, або російську етнічну ідентичність – 2A, проста більшість населення має українську етнічну ідентичність – E, проста більшість населення має російську етнічну ідентичність – A, немає абсолютної чи простої більшості – AE); за критерієм мовної ідентичності (україномовна абсолютна більшість – 2E, російськомовна абсолютна більшість – 2A; україномовна проста більшість – E, російськомовна проста більшість – A, абсолютна чи проста більшість – AE); і за критерієм дореволюційної (дорадянської) належності до Катеринославської та Харківської губерній (відповідно E) або Війська Донського (відповідно A). авторський аналіз показав, що найбільш суперечливе почуття ідентичності виявляється в містах обласного підпорядкування – Брянці, Алчевську, Голубівці (колишній Кіровськ), Кадіївці (колишній Стаханов), Северодонецьку та Перевальському районі (2E-2A). Найсильніша проукраїнська ідентичність має місце переважно в північних, здебільшого сільських районах (історична Слобожанщина та історичні землі Війська Запорозького): Біловодськ, Білокуракине, Кремінна, Марківка, Мілове, Новопсков, Сватове, Старобільськ (усі 5E), Попасна та Троїцьке (обидві 4E). Найсильніша проєвразійська (проросійська) ідентичність присутня в містах Сорокине (колишній Краснодон) – 4A, Антрацит, Довжанськ, Хрустальний (колишній Красний Луч) – всі 1E-4A та Станично-Луганському районі – 4A. Останній, на відміну від перелічених вище міст, нині контролюється українською владою (див. таблицю 1 та карту нижче)¹⁴¹.

¹⁴¹ Результати аналізу (без наведеної нижче таблиці) вперше опубліковані англійською мовою у науковому міждисциплінарному рецензованому журналі «Ідеологія та політика» (м. Мілан, Італія): Piliáiev, I. (2019). The Nature of the Armed Conflict in the Donbas: A Postnonclassical Viewpoint. The Ideology and Politics Journal. No. 3(14), pp. 77–105. Pp. 97–99.

Таблиця 1

Показники ціннісної ідентичності міст обласного підпорядкування
та районів Луганської області
за критеріями етнопонаціональної, мовної ідентичності населення
(за даними *Всеукраїнського перепису населення 2001 року*)
та адміністративно-територіальної належності
перед революційними подіями 1917 року¹⁴²

Адміністративно-територіальна одиниця	Етнічні українці (% від населення)	Етнічні росіяни (руськіє) (% від населення)	Рідна українська мова (% від населення)	Рідна російська мова (% від населення)	Адміністративно-територіальна належність перед революційними подіями 1917 року	Агрегований показник ціннісної ідентичності
1	2	3	4	5	6	7
ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ	58,0 Е	39,0	30,0	68,8 АА	Скатуринославська, Харківська губернії, Область Війська Донського ЕА	2Е-3А
ЛУГАНСЬК (міськрада)	49,6 ЕА	47,4	14,3	84,7 АА	Скатуринославська губернія Е	2Е-3А
АНТРАЦИТ (міськрада)	49,7 ЕА	46,7	13,9	83,7 АА	Область Війська Донського А	1Е-4А
БРЯНКА (міськрада)	54,9 Е	42,7	14,0	85,7 АА	Скатуринославська губернія Е	2Е-2А

¹⁴² Жирним шрифтом виділені адміністративно-територіальні одиниці, які після 2014 р. станом на кінець 2020 р. повністю або частково перебувають під контролем української влади. На кінець листопада 2014 р. органи влади України діяли в 3-х містах обласного підпорядкування та 12 районах Луганської області. Таке положення зберіглося і на момент завершення підготовки даного розділу до публікації (кінець 2020 р.).

Розділ 1. Людина і каузальність: об'єктивне і суб'єктивне
в причинно-наслідкових відносинах

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
ГОЛУБІВКА ¹⁴³ (до 2016 р. – КИРОВСЬК) (міськрада)	56,9 Е	40,7	20,3	79,3 АА	Екатеринославська губернія Е	2Е-2А
М. АЛЧЕВСЬК	51,6 Е	44,7	15,3	83,6 АА	Екатеринославська губернія Е	2Е-2А
СОРОКИНЕ ¹⁴⁴ (до 2016 р. – КРАСНО- ДОН) (міськрада)	33,2	63,3 А	8,3	91,1 АА	Область Війська Донського А	4А
ХРУСТАЛЬНИЙ ¹⁴⁵ (до 2016 р. – КРАСНИЙ ЛУЧ) (міськрада)	49,2 ЕА	46,1	14,7	83,6 АА	Область Війська Донського А	1Е-4А
ЛИСИЧАНСЬК (міськрада)	66,7 ЕЕ	30,5	35,3	62,9 А	Екатеринославська губернія Е	3Е-1А
ПЕРВОМАЙСЬК (міськрада)	65,9 Е	27,3	37,9	57,1 А	Екатеринославська губернія Е	2Е-1А
РОВЕНЬКИ (міськрада)	63,6 Е	33,7	21,2	78,3 АА	Область Війська Донського А	1Е-3А
М. РУБІЖНЕ	66,3 Е	31,3	39,0	60,1 А	Екатеринославська губернія Е	2Е-1А

¹⁴³ 12 травня 2016 року Постановою Верховної Ради України № 4086 від 17 лютого 2016 року місту Кіровськ було повернуто його історичну назву – Голубівка. Де-факто місто перебуває під контролем самопроголошеної т.зв. «Луганської Народної Республіки», яка не визнає дане перейменування.

¹⁴⁴ 12 травня 2016 року Постановою Верховної Ради України № 4086 від 17 лютого 2016 року місту Красnodон було повернуто його історичну назву – Сорокине. Де-факто місто перебуває під контролем самопроголошеної т.зв. «Луганської Народної Республіки», яка не визнає дане перейменування.

¹⁴⁵ 12 травня 2016 року Постановою Верховної Ради України № 4086 від 17 лютого 2016 року місто Красний Луч було перейменовано в місто Хрустальний в рамках кампанії по декомунізації. Де-факто місто перебуває під контролем самопроголошеної т.зв. «Луганської Народної Республіки», яка не визнає дане перейменування.

**ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАУЗАЛЬНОСТІ
В СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ**

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
ДОЛЖАНСЬК ¹⁴⁶ (до 2016 р. – СВЕРДЛОВСЬК) (міськрада)	46,0 ЕА	48,6	14,2	83,5 АА	Область Війська Донського А	1Е-4А
СВЕРДОДОНЕЦЬК (міськрада)	59,0 Е	38,7	28,3	70,8 АА	Єкатеринославська губернія Е	2Е-2А
КАДІВКА (до 2016 р. – СТАХАНОВ) ¹⁴⁷ (міська рада)	50,1Е	46,1	14,4	83,8 АА	Єкатеринославська губернія Е	2Е-2А
АНТРАЦІТІВСЬКИЙ РАЙОН	62,8Е	35,7	46,5	53,1 А	Область Війська Донського А	1Е-2А
БЛОВОДСЬКИЙ РАЙОН	87,8 ЕЕ	11,2	84,2 ЕЕ	15,6	Харківська губернія Е	5Е
БЛОКУРАКІНСЬКИЙ РАЙОН	90,7 ЕЕ	8,5	91,4 ЕЕ	8,4	Харківська губернія Е	5Е
СОРОКІНСЬКИЙ (до 2016 р. – КРАСНОДОНСЬКИЙ) РАЙОН	45,9 ЕА	51,7	27,3	72,3 АА	частина району – Єкатеринославська губернія, частина, включаючи м. Сорокине, – Область Війська Донського ЕА	2Е-4А
КРЕМІНСЬКИЙ РАЙОН	85,1 ЕЕ	13,5	78,7 ЕЕ	20,8	Єкатеринославська губернія Е	5Е

¹⁴⁶ 12 травня 2016 року Верховна Рада України перейменувала місто Свердловськ у Довжанськ; назва утворена від старої назви селища та річки, на якій він розташований – Довжик.

¹⁴⁷ 12 травня 2016 року Постановою Верховної Ради України № 4086 від 17 лютого 2016 року місту Стаханов було повернуто його історичну назву – Кадівка. Де-факто місто перебуває під контролем самопроголошеної т.зв. «Луганської Народної Республіки», яка не визнає дане перейменування.

Розділ 1. Людина і каузальність: об'єктивне і суб'єктивне
в причинно-наслідкових відносинах

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
ЛУТУГІНСЬКИЙ РАЙОН	71,0 ЕЕ	26,7	49,3 ЕА	49,8	Єкатеринославська губернія Е	4Е-1А
МАРКІВСЬКИЙ РАЙОН	93,0 ЕЕ	5,7	93,8 ЕЕ	5,8	Харківська губернія Е	5Е
МІЛОВСЬКИЙ РАЙОН	77,7 ЕЕ	19,6	73,8 ЕЕ	24,1	Харківська губернія Е	5Е
НОВОАЙДАРСЬКИЙ РАЙОН	56,1 Е	42,7	46,0	53,6 А	Єкатеринославська губернія Е	2Е-1А
НОВОПСКОВСЬКИЙ РАЙОН	92,2 ЕЕ	6,9	92,2 ЕЕ	7,5	Харківська губернія Е	5Е
ПЕРЕВАЛЬСЬКИЙ РАЙОН	56,7 Е	40,6	23,2	76,4 АА	Єкатеринославська губернія Е	2Е-2А
ПОПАСНЯНСЬКИЙ РАЙОН	81,1 ЕЕ	17,5	64,1 Е	35,6	Єкатеринославська губернія Е	4Е
СВАТІВСЬКИЙ РАЙОН	91,4 ЕЕ	7,3	91,8 ЕЕ	7,6	Харківська губернія Е	5Е
СВЕРДЛОВСЬКИЙ РАЙОН	69,9 ЕЕ	25,9	56,0 Е	41,3	Область Війська Донського А	3Е-1А
СЛОВ'ЯНОСЕРБСЬКИЙ РАЙОН	65,0 Е	32,8	38,9	60,4 А	Єкатеринославська губернія Е	2Е-1А
СТАНИЧНО-ЛУГАНСЬКИЙ РАЙОН	36,5	61,1 А	14,2	85,1 АА	Область Війська Донського А	4А
СТАРОБЕЛЬСЬКИЙ РАЙОН	87,8 ЕЕ	11,0	79,2 ЕЕ	20,5	Харківська губернія Е	5Е
ТРОІЦЬКИЙ РАЙОН	68,0 ЕЕ	31,1	62,8 Е	36,9	Харківська губернія Е	4Е

Примітки до Таблиці 1:

Е – проєвропейська ідентичність

А – проєвразійська (проросійська) ідентичність

ЕА або АЕ – відсутність абсолютної більшості носіїв проєвропейської або проєвразійської (проросійської) ідентичності

Е або А – наявність абсолютної, але не переважної більшості носіїв відповідно проєвропейської або проєвразійської (проросійської) ідентичності

ЕЕ або АА – наявність переважної більшості носіїв відповідно проєвропейської або проєвразійської (проросійської) ідентичності

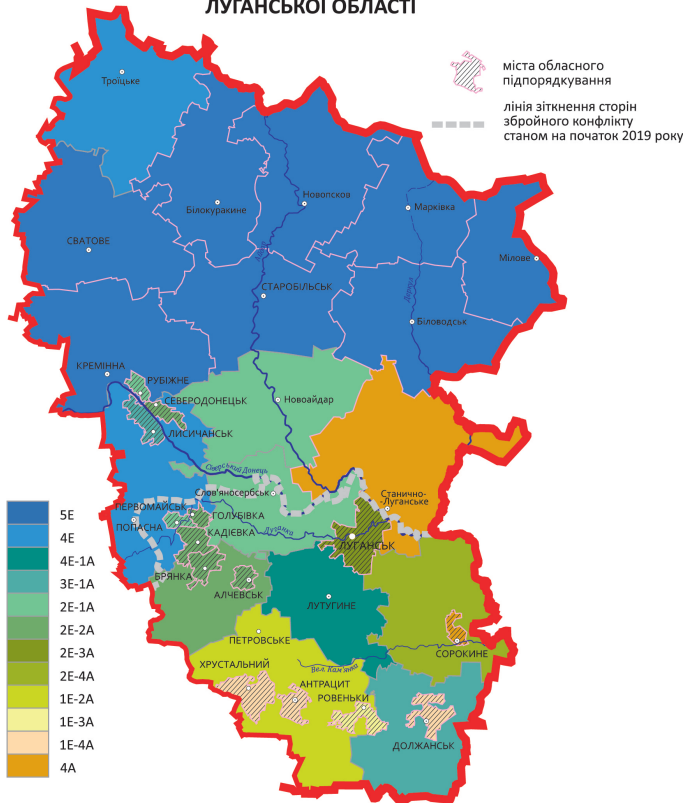
Історична приналежність до Області Війська Донського – А

Історична приналежність до Катеринославської або Харківської губерній – Е

У цілому, агрегований показник етнокультурної ідентичності по Луганській області (2Е-3А) засвідчує, що на рік проведення останнього Всеукраїнського перепису населення (2001) в цьому регіоні проєвразійська ідентичність дещо переважала над проєвропейською.

У цьому контексті вбачається актуальним формування інтерактивних фрактальних карт (таблиць) ціннісної ідентичності в розрізі регіонів (областей), районів та адміністративно-територіальних одиниць місцевого самоврядування. Відповідно, карти (таблиці) повинні фрактально збільшуватися навіть далі – до рівня окремих населених пунктів, їх історичних та функціональних частин, вулиць, мікрорайонів – а потім фрактально зменшуватися – до рівня областей, України, країн Центрально-Східної Європи та колишнього Радянського Союзу, цілої Європи, Євразії тощо. Пошук «червоних» (проблемних) індикаторів слід проводити в режимі автоматичного пошуку по всій фрактальній глибині для кожного показника (індексу).

АГРЕГОВАНІ ПОКАЗНИКИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ
(МІСТ ОБЛАСНОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ ТА РАЙОНІВ)
ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

≥ E – наявність абсолютної більшості носіїв умовно проєвропейської історико-культурної ідентичності за одним (кількома) критеріями

≥ A – наявність абсолютної більшості носіїв умовно проросійської історико-культурної ідентичності за одним (кількома) критеріями

≥ 2E або ≥ 2A – наявність переважної більшості носіїв відповідно: умовно проєвропейської або проросійської ідентичності

EA або AE – відсутність абсолютної (переважної) більшості носіїв відповідно: умовно проєвропейської або проросійської історико-культурної ідентичності (гібридна ідентичність)

Отже, збройний конфлікт на Донбасі можна краще зрозуміти локалізуючи фрактальну дихотомію «Схід-Захід» як протистояння національної, плюралістичної, конкурентно-демократичної європейської Русі-України та проімперської, багатонаціональної, жорстко авторитарної євразійської Русі-Росії. Політичні цінності та прагнення останньої цілком заперечують принцип «ризому», водночас абсолютизуючи принцип центричного «дерева» стосовно держави, суспільства та особистості. З цієї точки зору, історично, лінгвістично, конфесійно та культурно різноманітну Україну слід аналізувати як континуум фрактальних відмінностей та протистоянь від національного до місцевого рівнів.

Конфлікт на Донбасі в глибинному світоглядно-ціннісному вимірі є зіткненням, з одного боку, постмодерного «ризомного» устрою держави та суспільства, що заперечує домінуючий стрижень, заснованого на нецентрованій множинності різноманітних та різновекторних соціальних феноменів (наприклад, ззовні химерне поєднання й неконфліктна взаємодія на Євромайдані лібертаріанців і радикальних (інтегральних) етнонаціоналістів, що протестували проти корумпованого режиму Януковича) і, з іншого боку, «деревовидної», лінійної ієрархії держави-корпорації кланово-олігархічного типу (пострадянського модерну) з чітко вираженим головним стволом «Батьківської сім'ї» (будь то клани Єльцина, Путіна або Януковича) та безлічі регіональних гілок і місцевих гілочок того ж «дерева», що мають неодмінний ієрархічний зв'язок із головним стволом, свого роду «біогвинтиків» єдиного мегакорупційного механізму конвертації влади у власність. Причому конфлікт на Донбасі протікає одночасно і в геополітичному (власне, постколоніальні та постімперські фантомні болі нинішнього політичного режиму в РФ і стали головним драйвером конфлікту), і в міжнародному, і в транснаціональному, і в регіональному масштабі, фрактально дроблячись на безліч локальних, міжособистісних і навіть внутрішньо-

особистісних конфліктів. Той же світоглядно-ціннісний конфлікт «дерева» та «ризому», проте вже в конфуціанському вимірі, маємо в конфлікті Китаю «червоного» модерну і «білих» Тайваню та Гонконгу, охоплених релятивістськими цінностями постмодернізму. Причому і характерні для східноазійських «драконів» ультрасучасні мегаполіси на порозі шостого технологічного укладу, і деіндустріалізоване, знелюднене «Дике Поле», характерне для багатьох районів сучасного Донбасу, однаково вписуються в концепт даного конфлікту.

Висновки

Ми розглядаємо справжню імплементацію Європейського вибору України на шляху, який поєднує Свободу та, відповідно, європейські ліберальні цінності зі стрижневою культурною традицією Русі-України, що пронизує, як вісь, весь масив нашої національної і навіть протонаціональної історії. Лише на цьому шляху може бути забезпечено сталий демократичний розвиток і соціально-економічний підйом України як потенційної «Швейцарії Великої Європи», консолідованої навколо ліберальних європейських цінностей на противагу цінностям та традиціям Орди, як свого роду «варварської» екстраполяції китайської Піднебесної.

Водночас, нині, в умовах стрімких глобалізаційних трансформацій, посилюється тенденція до інтеграції різних релігійно-духовних та цивілізаційних просторів у великі світ-системи, а через них – до єдиного полікультурного та поліконфесійного простору глобальної цивілізації. У світлі останніх досягнень синергетики, яка вже відродила цілісний світогляд на основі загальнолюдських закономірностей та закономірностей (раніше властивих міфології та релігії) на науковому рівні, питання трансцивілізаційного діалогу та інтеграції вбачається особливо актуальним. Це, у свою чергу, релятивізує дихотомічне мислення, характерне для біполярного та постбіполярного світів.

Про це свідчить динамічне розширення за рахунок провідних держав Заходу (окрім США і Японії) членства в створеному за ініціативи та під проводом Пекіну Азійського банку інфраструктурним інвестицій, що став справжнім конкурентом МВФ та МБРР у боротьбі за глобальне фінансове лідерство, та заснування 15 листопада 2020 року, також за ініціативи та фактичного лідерства КНР, на базі Ханойської угоди про регіональне всебічне економічне партнерство, найбільшої зони вільної торгівлі в світі за участю 10 країн АСЕАН та їх стратегічних економічних партнерів – Китаю, Південної Кореї, Японії, Австралії і Нової Зеландії¹⁴⁸.

Беспрецедентний успіх Китаю та східноазійських «драконів» у боротьбі з пандемією коронавірусу протягом 2020 року засвідчив життєздатність саме раціоналістичних конфуціанських моделей організації суспільства, що віддають перевагу комунітарним цінностям, консенсусу, діалогу, розумному компромісу, співпраці перед культом власного еґо, політикою «гри з нульовою сумою», прагненням вирішити спірні питання з «Іншим» силою, нав'язуванням останньому власних цінностей та моделей життя.

Очевидно, що в процесі просування до багатоваріантного бачення світу, його просторової та часової динаміки можна передбачити появу нових трансцивілізаційних інтелектуальних течій та соціально-політичних ініціатив, спрямованих на подолання традиційної дихотомії «Схід-Захід» через глобальний синтез різних цивілізаційних поглядів релігії, етики, метафізики, науки та мистецтва¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Lavranos, N. RCEP: What is in it and why Europe should pay attention. Borderlex. 19.11.2020. URL: <https://borderlex.eu/2020/11/19/rcep-what-is-in-it-and-why-europe-should-pay-attention/>

¹⁴⁹ Marmazov, V. & Piliaiev, I. (2018). The Ukraine crisis and prospects for the East-West transcivilizational model. In Globalization and modern Eurasia: history, trends, challenges for change. Proceedings of the Ninth East Asian Conference on Slavic Eurasian Studies, June 30 – July 1, 2018, Altai, Dulbaa (ed.). Ulaanbaatar, Mongolia: Udamsoyol, 320–338. Pp. 327–328.

Отже, для запобігання та профілактики громадянських конфліктів у різних регіонах України вбачається за доцільне побудова, на основі історичних, соціологічних, політологічних даних, регіональних та локальних моделей зазначеної фрактальної дихотомії європейських та євразійських цінностей, конкретних параметрів та пропорцій їх реалізації та віртуалізації, визначення напрямів та сили планованих інформаційно-політичних та соціально-психологічних впливів в різних регіонах, містах та районах України.

На основі останніх наукових досягнень щодо фрактальної природи Всесвіту та суспільства, а також беручи до уваги відносність і фрактальність дихотомії Схід-Захід, а також інші ціннісні парадигми, видається доцільним створити в майбутньому, на відміну до дискретно-дихотомічного підходу, комп'ютерну модель ціннісного континууму на всю глибину фрактального аналізу – від світової системи до локальних рівнів – з метою пошуку динамічної рівноваги ціннісних параметрів у конкретній зоні конфлікту. Ми розглядаємо це як важливе завдання сучасної конфліктології.

На наш погляд, гібридний збройний конфлікт на теренах України не може бути врегульований, доки Україна, згідно з концепцією фрактальності та фрактальної сутності суспільства, не представлятиме певного балансу (динамічного, а також географічного та вартісного у просторі) між Сходом та Заходом. Перетворити Україну на «чистий Схід» чи «чистий Захід» без органічного знищення «забруднюючих» параметрів дихотомії Схід-Захід неможливо.

Єдиний спосіб для світових акторів уникнути гарячої конфронтації та глобальної ядерної катастрофи – це уникнути доктринального або фатально месіанського мислення, освоївши планетарне (або ноосферне за Володимиром Вернадським та П'єром Тейяром де Шарденом) посткласичне мислення, що відкриває шлях до глобальної цивілізації майбутнього, діалектичного подолання традиційних дихотомій типу «Схід-Захід» та «Свій – Інший».

Без формування інклюзивної кооперативної моделі безпеки в Європі та Євразії за кризою навколо України можуть виникнути ще більш масштабні та небезпечні конфлікти. Слід знайти розумні компроміси щодо делікатних політичних питань, розробляючи таким чином безпрограшну стратегію реалізації ініціатив глобальної та регіональної співпраці. Зі свого боку, Україна може мати вирішальне значення для успіху трансконтинентального діалогу Азії і Європи.

Таким чином, найбільш ефективно та тривале врегулювання гібридного збройного конфлікту на теренах України вбачається у рамках всебічного багатостороннього діалогу щодо нових інституційних та правових засад європейської та євразійської континентальної безпеки і співпраці за участю України як «стрижня» між євроатлантичним (західним) та різними євразійськими нормативними порядками.

БАГАТОВИМІРНІСТЬ КАУЗАЛЬНОСТІ (на прикладі конфлікту на Донбасі)

1. Деякі недоліки класичного розуміння каузальності. Каузальність, взагалі кажучи, є причинність, точніше, причинно-наслідковий зв'язок. Детермінація не зводиться до каузальності: детермінація є більш широке поняття. Причина є таке явище, яке породжує інше явище – наслідок. Звичайно підкреслюється необхідний характер причинно-наслідкового зв'язку. Тобто причина з необхідністю породжує наслідок. Таким є класичне розуміння причинності. З точки зору теорії вірогідності причина є те, що робить наслідок більш вірогідним.

Необхідний характер причинності проявляється, зокрема, в підкресленні того, що причина завжди одна. Явище А може бути обумовлене багатьма чинниками, але обумовленість і причинність – різні речі. Незважаючи на багатоманітність обумовлюючих